

ОСНОВНІ ФАКТОРИ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

KEY FACTORS OF STRUCTURAL CHANGES OF INTERNATIONAL TRADE IN SERVICES IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF GLOBAL ECONOMY

Бондар Ю.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, економіки та права,
Кіровоградська льотна академія національного авіаційного університету

Легінькова Н.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, економіки та права,
Кіровоградська льотна академія національного авіаційного університету

У статті розглянуто ключові тенденції розвитку та структурні зрушення міжнародного обміну послугами у світовій економіці. Визначено макроекономічні закономірності структурних змін міжнародної сфери послуг, а також динаміку розвитку сфери послуг у світовому господарстві. Досліджено передумови та фактори трансформації міжнародного ринку послуг на сучасному етапі розвитку світового господарства.

Ключові слова: світове господарство, міжнародна торгівля послугами, сфера послуг, ринок послуг, глобалізація, фактори.

В статье рассмотрены ключевые тенденции развития и структурные сдвиги международного обмена услугами в мировой экономике. Определены макроекономические закономерности структурных изменений международной сферы услуг, а также динамика развития сферы услуг в мировом хозяйстве. Исследованы предпосылки и факторы трансформации международного рынка услуг на современном этапе развития мирового хозяйства.

Ключевые слова: мировое хозяйство, международная торговля услугами, сфера услуг, рынок услуг, глобализация, факторы.

The article considers the key trends and structural shifts in international exchange of services in the global economy. Determined macroeconomic regularities of structural changes in the international services sector, as well as the growth of the service sector in the world economy. Investigated the prerequisites and factors of transformation of the international service market at the modern stage of development of the world economy.

Keywords: world economy, international trade services, services, services market, globalization, factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах глобалізаційного процесу світової економіки посилюються відкритість національних ринків і економічна взаємозалежність країн, зростають масштаби міжнародного обміну товарами, послугами і капіталом, нових характеристик набувають міжнародні потоки фінансових активів та інформації. Основними рушійними силами такого розвитку світового ринку послуг на сучасному етапі є наявність якісного людського капіталу, інвестиції в нематеріальні активи, ефективність внутрішнього регулювання, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури, якість інституційного середо-

вища, національна політика у сфері міжнародної торгівлі послугами. Також характерною ознакою сучасного етапу розвитку міжнародного обміну є випереджальні темпи зростання торгівлі послугами, що зумовлено інноваційно-технологічним розвитком, інтелектуалізацією праці, інформатизацією суспільних і виробничих відносин. Для безперервного розширення спектру сервісних видів діяльності, зміни обсягу і структури міжнародних потоків послуг особливо актуальним є дослідження факторів структурних зрушень у міжнародній торгівлі послугами за умов розвитку світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної про-

блеми і на які спираються автори. Проблема-тика дослідження становлення та розвитку міжнародного ринку послуг, глобалізації економічних процесів, методологічні аспекти регулювання міжнародного обміну послугами знайшли своє відображення у працях багатьох відомих науковців. Дослідженням основних факторів структурних зрушень, які відбуваються в міжнародній торгівлі послугами, в умовах розвитку світового господарства розглядали у власних дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Коваль Г.І., Моргулець О.Б., Румянцев А.П., Коваленко Ю.О., Проценко І.В., Fink С., Amity M., Francois J.F.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Недостатньо висвітленими та потребують поглиблення питання щодо визначення ключових тенденцій розвитку та структурних зрушень міжнародного обміну послугами у світовій економіці.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою даного дослідження є узагальнення наукових позицій та поглиблений розгляд основних факторів структурних зрушень у міжнародній торгівлі послугами в умовах розвитку світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Макроекономічні закономірності структурних змін в узагальненому вигляді включають низку зрушень у національних економічних системах і світовій економіці у цілому. Різко скорочуються частка і роль галузей матеріального виробництва як у валовому внутрішньому продукті, так і в структурі зайнятості населення. Відбувається зростання продуктивності праці

в промисловості, що зумовлює скорочення чисельності зайнятих у галузях матеріального виробництва, а також зсув на користь сектору послуг, разом зі зростанням рівня життя змінюється структура виробничого та особистого споживання. Разом зі зниженням відносної ролі матеріального виробництва відбуваються прискорене зростання і бурхливий розвиток ринку послуг: освітніх, медичних, фінансових, туристичних, інфраструктурних, ділових тощо [3].

Зазначимо, що найважливіша закономірність еволюції сфери послуг полягає у тому, що вона розвивається не в ізоляції від матеріального виробництва, а в інтеграції цих видів діяльності, і від глибини інтеграції залежить ефективність сучасного господарства. Динаміку розвитку сфери послуг визначає низка довготривалих основоположних чинників економічного характеру, зокрема формування в системі суспільного розподілу праці самостійних ланок, що спеціалізуються на виробництві послуг споживчого призначення, зростання частки витрат населення на послуги у складі споживчих витрат. Ще більш динамічно зростали потреби в послугах із боку виробництва, і витрати такого роду в усіх галузях стали великою статтею загальних витрат бізнесу. Традиційні види витрат на сировину, матеріали, транспорт і зв'язок всюди істотно доповнюються витратами на маркетинг, рекламу, менеджмент, інформаційні та комп'ютерні послуги, консалтинг різного профілю, страхування, послуги щодо зв'язків із громадськістю і т. д.

Глибокий та багатоплановий вплив на розвиток конкуренції у сфері послуг справила великомасштабна структурно-технологічна перебудова виробництва в розвинених краї-

Таблиця 1

Передумови та фактори трансформації міжнародного ринку послуг на сучасному етапі розвитку світового господарства

Передумови міжнародної торгівлі послугами	Основні фактори зростання міжнародного ринку послуг	Галузь послуг, розвитку якої сприяє фактор
Наявність якісного людського капіталу	Підвищення ролі знань і ділових навичок як джерела отримання прибутку	Ділові, управлінські, професійні та освітні послуги
Інвестиції в нематеріальні активи	Приватизація, аутсорсинг	Фінансові, ділові послуги
Ефективність внутрішнього регулювання	Зростання міст та урбанізація	Усі види послуг
Розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури	Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій	Інформаційні, телекомунікаційні, ділові послуги
Якість інституційного середовища	Застосування інновацій у секторі послуг, здешевлення послуг завдяки ефекту економії від масштабу, кращого розуміння потреб клієнтів, застосування результатів наукових досліджень	Транспортні, ділові, телекомунікаційні, туристичні послуги
Національна політика у сфері міжнародної торгівлі послугами	Зростання частки послуг, що мають багатонаціональне походження	Усі види послуг

Джерело: складено на основі [3, с. 45]

нах. У кризовій ситуації до того ж різко зросли потреби промислових компаній у високоякісних ділових послугах, які сприяють вирішенню численних проблем реструктуризації, збутових, організаційно-управлінських, структурних, упродовження технологічних інновацій та підвищення ефективності.

Важливо зазначити, що саме після світової фінансової кризи на секторі послуг як можливому джерелі економічного зростання та додатковому факторі формування конкурентних переваг країн стали ще більше акцентувати увагу закордонні фахівці-аналітики. У сучасних умовах сфера послуг утворює ядро постіндустріальної економіки і в багатьох аспектах визначає її основні макроекономічні параметри та сучасні джерела конкурентоспроможності. У більшості країн збільшуються обсяги виробництва сфери послуг, частка у структурі ВВП, зростає кількість зайнятих, розвивається міжнародна торгівля послугами. Послуги перетворилися в головний сектор економічної активності і джерело зайнятості у світовій економіці. Таким чином, можемо виокремити низку структуроутворюючих чинників та факторів трансформації міжнародного ринку послуг на сучасному етапі (табл. 1) [3].

Слід зауважити, що розвиток послуг, особливо інфраструктурних та інформаційно-комунікаційних, робить помітний внесок у зростання продуктивності праці у масштабах усієї економіки, оскільки послуги є важливими компонентами виробництва інших товарів та послуг. Таким чином, нині економічний розвиток національних економік усе більше залежить від доступу до високоякісних послуг, таких як, наприклад, інформаційно-телекомунікаційні, транспортні, фінансові та інші послуги.

Основним показником розвитку світового ринку послуг в останній час стало зростання значення країн, що розвиваються у виробництві, експорті та імпорті послуг. Протягом останніх двох десятиліть у деяких країнах, що розвиваються, значно зросли доходи, отримвані за рахунок експорту послуг, чисельність працівників у даному секторі та валютні надходження від експорту послуг. Зростання обсягів торгівлі послугами дає змогу нарощувати виробничий потенціал і розвивати торговельно-транспортну інфраструктуру. Маловитратні та високоякісні послуги дають позитивний ефект для економіки у цілому.

У деяких країнах, що розвиваються, сектор послуг перебуває на етапі формування, а в деяких помітні значні успіхи в даній сфері, їм вдалося стати значними експортерами туристичних, будівельних, транспортних, аудіовізуальних, комп'ютерних, інформаційних, ділових та професійних послуг. До того ж країни, що розвиваються, експортують не тільки традиційні для себе (наприклад, туризм), а й сучасні послуги, зокрема з високим рівнем доданої вартості, наукомісткі послуги, такі як комп'ютерні

та інформаційні послуги та інші ділові послуги. Загалом, серед країн, що розвиваються, країни Азії забезпечують близько 75% обсягу торгівлі послугами, країни Африки, Латинської Америки і Карибського басейну відповідно 10% і 15% [5].

Поряд із лібералізацією торгівлі товарами відбувається і спрощення для міжнародної торгівлі послугами. Ефективними інструментом такої лібералізації є регіональні торговельні угоди, зазвичай коли угода призводить до успішної і взаємовигідної торгівлі товарами, відбувається і спрощення умов для торгівлі послугами. Торгові угоди в контексті розвитку конкуренції у торгівлі в цілому і лібералізації торгівлі послугами зокрема відіграють важливу роль. По-перше, вони сприяють лібералізації, коли існують потужні інтереси, що перешкоджають лібералізації та блокують ініціативи з відкриття доступу, або ж заважають створенню необхідної законодавчої бази. По-друге, торговельні угоди створюють більш стабільну основу, оскільки вони є угодами міжнародними і не можуть змінюватися в односторонньому порядку.

Слід також, зазначити, що країнам, які перебувають на схожих рівнях соціально-економічного розвитку, мають близьке географічне розміщення та тісні культурні зв'язки, легше дається спрощення умов торгівлі послугами, ніж країнам, що різняться за цими ознаками. Нині збільшення обсягів експорту послуг, залучення інвестицій у даний сектор, спрощення умов торгівлі є надзвичайно важливими факторами економічного зростання та розвитку [8].

Нині більшість країн, що розвиваються, успішно експортують свої послуги в різні країни світу, у тому числі і в розвинені. Значних успіхів у цій сфері досягла Індія, експорт послуг із розробки програмного забезпечення, управління та оптимізації бізнес-процесів становить близько 1/3 всього її експорту. Бразилія, Коста-Ріка й Уругвай експортують професійні послуги та послуги сфери інформаційних технологій, Мексика експортуює телекомунікаційні та дистриб'юторські послуги, Чилі – дистриб'юторські та транспортні послуги, Філіппіни, Таїланд та Індія, а також деякі країни Близького Сходу, Північної Африки, Латинської Америки і Карибського басейну успішні нині в експорті медичних послуг.

Деякі країни, що розвиваються, успішно експортують і капіталомісткі послуги, що відрізняються досить високою складністю в управлінні (будівельні компанії з цих країн (наприклад, із Китаю) входять до групи 225 провідних міжнародних будівельних компаній світу). Фірми з країн, що розвиваються, беруть участь у міжнародній торгівлі екологічними, фінансовими та телекомунікаційними послугами. Є певні відмінності в міжнародній торгівлі послугами для країн із різних регіонів світу. Країни Південної Азії переважно займаються наданням послуг у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Країни Східної Азії експортують послуги, тісно

пов'язані з експортом промислових товарів (дистриб'юторські послуги), хоча країни даного регіону мають можливості для диверсифікації та використання нових напрямів діяльності, не пов'язаних із торгівлею товарами.

У країнах Латинської Америки експорт здебільшого пов'язаний із постачанням послуг шляхом залучення прямих інвестицій в інші країни регіону (наприклад, 61% закордонних інвестицій Чилі направляється до сектору послуг і в енергетику сусідніх країн). Цільові ринки експорту послуг країн Південної Азії знаходяться, головним чином, у розвинених країнах; латиноамериканські країни експортують у країни, розташовані у цьому ж регіоні. Країни Близького Сходу та Північної Африки зазвичай експортують свої послуги в Європу, а постачальники послуг із ПАР усе більше інвестують у країни свого регіону [6].

Зростанню обсягів міжнародної торгівлі послугами в останні десятиліття сприяла низка факторів, включаючи значний прогрес у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення міжнародної мобільності робочої сили та деякі інші соціально-економічні фактори (наприклад, демографічні зміни, зміни життєвого рівня населення і т. д.). Досвід деяких країн, що розвиваються (Індія, Філіппіни та деякі інші), показав, що надання професійних послуг може сприяти зростанню експорту та економічного розвитку, стати джерелом створення багатства. Тим не менше більшість країн, що розвиваються, стикаються зі значними проблемами в реалізації потенціалу виробництва послуг як джерела економічного зростання.

Варто зауважити, що значна частина торгівлі послугами залишається невидимою і враховується як товарна торгівля (наприклад, у виробництві легкових автомобілів знаходять застосування транспортні послуги, які непрямим чином також продаються, коли автомобілі перетинають кордон). Частка послуг у загальному обсязі експорту розвинених країн досягає 50%, що набагато вище, ніж у країнах, що розвиваються. Частка послуг в експорті продукції обробної промисловості становить 34% у розвинених країнах і 26% – у країнах, що розвиваються [6]. У сільському господарстві ці показники не такі високі. Висока частка послуг в експорті товарів свідчить про важливість ефективної роботи сектора послуг.

Зростання ролі країн, що розвиваються, у світовій економіці несе певну загрозу для розвинутих країн. Так, офшоринг може призвести до скорочення робочих місць (у тому числі і високооплачуваних) в економіках розвинених країн. Підставою для цих припущень служить той факт, що частка зайнятих у ринкових галузях послуг (тих, що торгуються на міжнародному рівні) є досить високою. Проведене у Сполучених Штатах дослідження показало, що 40% усіх зайнятих у країні працюють на підприємствах, що виробляють

продукцію для ринку. У деяких важливих галузях послуг, таких як охорона здоров'я та державне управління, наданням послуг зайнята невелика частка працівників. Проте оскільки сектор послуг у цілому більше обробної промисловості, відношення до міжнародної торгівлі потенційно має більше число його працівників. Окрім того, деякі підприємства, які надають послуги промислового призначення в неринкових галузях, можуть, на відміну від самої галузі, випускати ринкову продукцію. Порівняно з неринковими галузями у сфері ринкових послуг зайнята більш високоосвічена й високооплачувана робоча сила. Дані про галузеву структуру зайнятості у Сполучених Штатах указують на той факт, що офшоринг послуг справляє негативний вплив на зайнятість у різних галузях обробної промисловості і сектору послуг, однак цей ефект нівелюється, коли розглядати промисловість та сектор послуг загалом. Це свідчить про той факт, що працівники, що втрачають роботу в одній галузі, переходять працювати в іншу, зростаючу галузь. Аналогічні дані по Великобританії вказують на те, що втрата робочих місць унаслідок аутсорсингу, як правило, компенсується новими робочими місцями [7].

Зважаючи на дослідження ЮНКТАД [11], можна сказати, що офшоринг послуг змінює структуру зайнятості в розвинених країнах на користь висококваліфікованої робочої сили у міру того, як виробничі функції в секторі послуг, що не потребують високої кваліфікації, переміщуються в країни, що розвиваються. Утім, офшоринг послуг загалом не робить помітного впливу на рівень зайнятості в секторі послуг розвинених країн, негативний ефект офшорингу компенсується непрямим позитивним ефектом для зайнятих в інших секторах або з іншим рівнем кваліфікації.

В останні два десятиліття найдинамічніше сектор послуг зростав у країнах Південної Азії. Найбільш перспективними з погляду збільшення зайнятості галузями у цьому регіоні є будівництво, туризм, роздрібна торгівля, охорона здоров'я та аутсорсинг ділових послуг, пов'язаних з ІТ. За динамікою зайнятості сектор послуг вигідно відрізняється порівняно з іншими секторами економіки, тобто зростання сектора послуг сприяло збільшенню зайнятості у цьому секторі.

Результати досліджень, проведених ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку (англ. United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD) [12], дають змогу говорити про те, що порівняно із сільським господарством і промисловістю зв'язок між розширенням торгівлі і зростанням зайнятості в секторі послуг є слабким. Окрім того, завдяки прямим іноземним інвестиціям у сектор послуг створюється менше робочих місць, ніж в інших секторах. Дані по Японії, Німеччині та Сполученим Штатам свідчать про те, що частка прямих іноземних інвестицій, розміщених у секторі послуг інших країн, вище відповідної частки робочих місць.

Водночас прямі іноземні інвестиції сприяють створенню робочих місць у приймаючих країнах, і їхній вплив на зайнятість підвищується з посиленням експортної спрямованості сектора послуг приймаючої країни.

Розвиток офшорингу і ринкова сутність багатьох функцій і робочих місць у сфері послуг відкривають можливості розширення продуктивної зайнятості в країнах, що розвиваються. Робочі місця в секторі послуг часто є більш високооплачуваними, а зростання продуктивності й ефективності у сфері послуг позитивно відіб'ється на зайнятості в інших секторах. У силу масштабів процесу, що відбувається, і його непрямих наслідків важко точно прогнозувати, чи буде створення нових робочих місць у країнах, що розвиваються, супроводжуватися скороченням зайнятості в країнах, чії компанії скористаються послугами офшорингу. Водночас значний розрив у рівні професійної підготовки, слабкорозвиненість інфраструктури і високі бар'єри для проникнення на ринки не дають багатьом країнам, що розвиваються, змоги повною мірою скористатися наслідками лібералізації торгівлі послугами і офшорингу [9].

З огляду на вищезазначені трансформації міжнародної торгівлі послугами та зростаючу роль у ній країн, що розвиваються, важливим для вітчизняної економіки є вивчення досвіду країн із перехідною економікою.

На початку перехідного періоду у Східній Європі та Центральній Азії показники сфери послуг у країнах із перехідною економікою свідчили про вкрай низький ступінь її розвитку. Хоча з 1989 р. країни з перехідною економікою значно просунулися вперед у плані підвищення продуктивності сфери послуг, згідно з «Показниками перехідного періоду» Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), середній рівень розвитку сфери послуг у цих країнах залишається значно нижче рівня промислово розвинених країн. Однак «Показники перехідного періоду» ЄБРР дають досить різноманітну картину лібералізації в країнах із перехідною економікою. За деяким винятком у цих країнах спостерігається така закономірність: країни, які вступили і до СОТ, і до Європейського Союзу (Угорщина, Польща, Чеська Республіка та країни Балтії), демонструють найвищу ступінь лібералізації і за багатьма показниками недалеко відстають від провідних індустріальних країн із ринковою економікою; у країнах, що вступили до СОТ, але не до Європейського Союзу (Україна, Вірменія, Молдова, Грузія і Росія), спостерігається середній для регіону рівень лібералізації сфери послуг; у країнах, які ще не вступили до СОТ (Узбекистан, Білорусь, Таджикистан, Азербайджан і Туркменістан), відзначається обмежена лібералізація сфери послуг [10].

Із вищевикладеного можемо зробити висновок, що ефективність і конкурентоспромож-

ність сектору послуг є важливою передумовою загальної конкурентоспроможності та зростання економіки, оскільки послуги вкрай важливі для економічної активності, у тому числі і для промислового виробництва. Таким чином, можемо підсумувати, що поштовхом до динамічного розвитку сфери послуг послужило кілька факторів, а саме: перехід від постіндустріального суспільства до суспільства споживання з очевидною переорієнтацією на різноманітні і все зростаючі потреби споживачів; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та науково-технічний прогрес, що сприяло створенню сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, універсальних за своєю суттю. Нові технології не тільки поширилися на сферу послуг, але й стали основою для виробництва багатьох видів нематеріальних продуктів, значно скоротили витрати часу і простору, стали ключовим фактором у швидкості передачі інформації, прийняття рішень, можливості кооперації і торгівлі та формуванні нових конкурентних переваг.

Водночас зазначимо, що наявні тенденції на міжнародному ринку послуг указують на подальше ускладнення технологічного рівня та галузевої структури сфери послуг, підвищення якості та різноманітності продуктів, випереджальний розвиток наукоємних галузей, подальше підвищення ролі послуг як фактору впливу на ефективність і конкурентоспроможність національних господарств та якість життя населення.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, міжнародний ринок послуг нині є особливо важливою сферою сучасної економіки та водночас джерелом зростання конкурентоспроможності національних економік. Ураховуючи сучасні тенденції розвитку світового господарства, важливо відзначити не лише динамічний розвиток сфери послуг, як це було в кінці ХХ ст., а й відповідні зміни її природи та структури. В умовах глобалізації світової економіки на міжнародного ринку послуг діють нові чинники, що змінює уявлення про механізм його функціонування, а тому подальший розвиток міжнародного ринку послуг неможливий без удосконалення механізму його регулювання. Головною причиною стрімкого розвитку сфери послуг у сучасних економічних реаліях є глибокі перетворення в системі суспільних потреб: ускладнення техніки, технологій, структури виробництва, зростання життєвого рівня населення та його соціальної активності, підвищення освітнього і культурного рівня людей. Ці тенденції універсальні і властиві всім країнам, але реалізуються вони в міру становлення та розвитку внутрішніх передумов, що знаходяться в прямій залежності від рівня економічного розвитку країни, у результаті чого формуються особливості розвитку світового ринку послуг як за предметним складником, так і за національною ознакою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коваль Г.І. Механізм регулювання ринку послуг: міжнародний та український аспекти / Г.І. Коваль // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 6. – С. 138–143.
2. Моргулець О.Б. Роль сфери послуг в економічній системі України / О.Б. Моргулець // Економіка та менеджмент: збірник наукових праць. – Луцьк: Національний технологічний університет. – 2010. – Вип. 7(26). – Т. 2. – С. 27–35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_em/2010_7_2/27.pdf.
3. Проценко І.В. Структурні зрушення у міжнародній торгівлі послугами в умовах глобалізації: дис. ...канд. екон. наук: спец. 08.00.02 / І.В. Проценко. – Київ, 2015. – 235 с.
4. Румянцев А.П. Міжнародна торгівля послугами: [навч. посіб.] / А.П. Румянцев, Ю.О. Коваленко; 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 112 с.
5. Статистична база Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator>.
6. Статистична база Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.
7. Amiti M. Service offshoring, productivity and employment: Evidence from the United States / M. Amiti, S.-J. Wei // *The World Economy*. – 2009. – № 32(2). – P. 203–220.
8. Fink C. Rules of Origin in Services: A Case Study of Five ASEAN Countries / C. Fink, D. Nikomborirak // *GATS and the Regulation of International Trade in Services*. World Trade Forum. – Cambridge University Press. – 2008. – P. 111–138.
9. Fink C. Assessing the Impact of Communications Costs on International Trade / C. Fink, A. Mattoo and I. C. Neagu // *Journal of International Economics*. – 2005. – Vol. 67(2). – P. 428–425.
10. Francois J.F. Services Trade and Policy / J.F. Francois, B. Hoekman // *Working Papers*. – December 2009. – № 60. – 73 p.
11. Trade in services and employment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/pages/MeetingsArchive.aspx?meetingid=9478>.
12. Regional Trade Agreements Information System (RTA-IS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx>.